

O ORGANSKOJ VEZI SIROMAŠTVA, MIGRACIJA I TRGOVINE LJUDIMA

Prof. dr. Alisabri Šabani, doc. dr. Goran Kovačević

Fakultet za kriminalistiku,
kriminologiju i sigurnosne
studije Univerziteta u Sarajevu

Adresa za korespondenciju:
Alisabri Šabani

Fakultet za kriminalistiku,
kriminologiju i sigurnosne
studije Univerziteta u Sarajevu

Zmaja od Bosne 8
71000 Sarajevo
asabani@fkn.unsa.ba

Copyright © 2013 Fakultet za
kriminalistiku, kriminologiju i
sigurnosne studije Univerziteta u
Sarajevu

Sažetak

U radu se problematizira organska povezanost siromaštva, migriranja i trgovine ljudima kao tri različita i istovremeno slična fenomena. Vezivno tkivo za pojavu trgovine ljudima jest organizirani kriminalitet koji ima moć da organizira ova fluentna stanja i konstruiše žrtvu ovih procesa. Žrtve su najčešće žene i djeca, kao socijalno najslabije kategorije, unutar socijalno nestabilnih regija zemalja trećeg svijeta i postsocijalističkih zemalja.

Ključne riječi: siromaštvo, migracije, trovina ljudima, organizovani kriminalitet, žrtva.

1. SIROMAŠTVO

Drama trgovine ljudima je izraz siromaštva stanovništva trećeg svijeta kao i postsocijalističkih zemalja. Iako je problematično definisati što je siromaštvo, to ne mora značiti da nema zajedničke ideje o značenju pojma siromaštvo, i što je još značajnije, konsekvencama koje siromaštvo može da producira i izaziva. Siromaštvo je jednostavno stanje nedostatka materijalnih dobara, li ih imati tako malo da ne mogu zadovoljavati potrebe. Siromaštvo može biti definirano u apsolutnim ili relativnim terminima - kao mjera se uzima nivo standarda ili minimum zadovoljavanja potreba neophodnih za održavanje života. Jasno je da mjera siromaštva nije ista u svim zemljama i razlike proizilaze iz stepena razvoja industrije i općeg prosperiteta. Siromaštvo je kultura ili nacrt za život koji se prenosi iz jednog okružja u drugo. Suština siromaštva sastoji se u umnožavanju nesposobnosti tj. u vjerovatnoći da će jedna nesposobnost izazvati drugu i razviti mrežu onemogućenosti. Minuli rat u BiH je pojačao snažan osjećaj identifikacije sa siromaštvom koje je postalo homogeno i stereotipizirano. Većina populacije nalazi se u urbanom siromaštvu gdje je preživljavanje posredovano institucijama. Prava slika tog siromaštva jeste preuzimanje "sick-role" pozicije većine, a to uzrokuje migriranje kvalitetne populacije koja može stvarati bogatstvo. Posredstvom te činjenice potvrđuje se dugoročno buduće siromaštvo i povezano je sa kulturom siromaštva (Lewis, 1966).

Kultura siromaštva je teorijski pojam američkih antropologa 50-ih godina prošlog vijeka, a osobito Oscara Lewisa.¹

Dva su razloga nastanka pojma kulture siromaštva.

Prvo, uočeno je da većina ljudi u zonama siromaštva reaguju slično:

- uočljiv je snažan osjećaj marginalnosti,
- bespomoćnost,
- ovisnost i inferiornost,
- slaba organizovanost,
- snažna orijentacija prema sadašnjosti,
- nesposobnost odgode nezadovoljstva,
- fatalizam
- unutar razorenih porodica ili nekvalitetnih porodica snažna usmjerenost djece na strukturalnih sredstava za njihovo postizanje majku.

Drugo, navedene osobine su socijalizacijski prenosive na mlađu populaciju trajno ih stigmatiziraju, bez obzira što u nekim slučajevima nestaju neposredne okolno-

¹ Sintagma "kultura siromaštva" je bila definirana od Oscara Lewisa (1959.) i popularizirana od Harringtona (1962.). Između mnogih diskusija "kulture niže klase su H. Gans (1962, 1965.), W. B. Miller (1958.), i Rainwater (1966.). izvori koji se odnose konceptualno na ovaj pojam uključuju Irelanda (1966. "životni stil slabo plaćenih radnika"), Keil (1966., "kultura crnaca niže klase"), Schwartz i Henderson (1964., "kultura nezaposlnosti"), Davis (1952., "kultura slama"), i Bartky (1963., "kultura dna"), p. 192.

sti siromaštva. Nezaposlenost i duga ekonomska kriza, te socijalne zamke siromaštva, rezultiraju tipom potrošnje koji je ovisnički. Osnovna usmjerenost na pasivnu potrošnju (važno je preživjeti) dovodi do neke prećutne saglasnosti između vlasti i društva. Međutim, neusaglašenost između kulturalno definiranih vrijednosti i strukturalnih sredstava za njihovo postizanje dovodi do anomalije. Relativno rano je otkriveno zašto je niža klasa opterećena nemogućnostima postignuća osnovnih ciljeva. Ona u okviru kulture siromaštva funkcionira kao kultura i kreće se oko-metaforičkih oblika preživljavanja (Janković & Pešić, 1983). Prva je “nevolja” – sve situacije i ponašanja koja dovode do neugodnog kontakta sa predstavnicima vlasti (tuče, pijanke, vanbračna trudnoća); druga je “žilavost” – stanja koja obuhvata fizičku snagu i izdržljivost hrabrost i vještinu; treća je “lukavost” – funkcionira kao vrijednost u kulturi niže klase i obuhvata sposobnost nadmudrivanja drugih, podrazumjeva vještinu da se novac zaradi na lak način, te spremnost na brz i duhovit odgovor; četvrta tačka je “uzbuđenje” – spremnost na bilo kakav eksces koji za rezultat ima emocionalnu uzbuđenost; peto se odnosi na “sudbinu” – povezana je sa vjerovanjem da supjeh nije moguć bez posredovanja sila van kontrole pojedinca. Konačno, šesta tačka fokusa interesovanja je “autonomija” – konkretizira se kroz nezavisnost i slobodu od nadzora i autoriteta.

Teorija suprotna od kulture siromaštva je teorija situacijskih prisila (Haralambos & Heald, 1989). Teoretičari ove orijentacije uočavaju kod siromašnih populacija slijedeće karakteristike:

- slabo plaćeni poslovi
- te poslove oni sami preziru kao i njihovi poslodavci
- defektnu vremensku orijentaciju, te odsustvo sposobnosti ulaganja vremena u bolji posao, isti je razlog visoke stope divorsiteta jer nisu u stanju zadržati ženu i porodicu,
- njihovo ponašanje je proizvod prisile i definicije situacije.

Prema marksističkim uvidima siromaštvo je rezultat klasne podjele društva i stalni pratilac kapitalističkog društva i može biti ukinuto samoukidanjem klasne strukture društva.

Max Weber dokazuje da klasna situacija nekog pojedinca ovisi o njegovoj tržišnoj situaciji, a količina moći kojom raspolaže utječe na djelovanje tržišta u svoju korist. Nagrada je rezultat njegovih vještina i stručnosti koje postiže na takmičarskom tržištu. Siromaštvo se prenosi na alimentirane populacije (starci, bolesni, invalidi) ali samo zato što je većina te populacije već ovisila o poslovima koji im nisu osiguravali gotovo nikakva sredstva na koja bi se mogla osloniti. Njihovo siromaštvo je uglavnom nastavak njihovog siromaštva proizašlog iz slabo plaćenih poslova.

Novija istraživanja siromaštva sugeriraju da siromašna radnička klasa uglavnom ima slabu pregovaračku moć koja i potvrđuje njihovo siromaštvo (Sociološki leksikon, 1982).²

Budući da u društvu postoji niz pratećih fenomena koji predstavljaju zonu rješivih i nerješivih socijalnih problema siromaštvo figurira kao problem koji je nerješiv za tranzicijske zemlje u ovom trenutku. Riječ je o predviđenom siromaštvu koje bi trebalo da ima određeni rok trajanja, no uprkos tome uočljivo je nekoliko funkcija siromaštva:

- siromaštvo predstavlja značajnu rezervu radne snage,
- rezerve radne snage su predviđene za obavljanje prljavih poslova u međunarodnoj podjeli rada kao i organizaciju slabo plaćenih radova (rad djece, žena u polurazvijenim zemljama ili tranzicijskih),
- siromaštvo je izvor prihoda za razne humanitarne organizacije koje predstavljaju za njih isplativu kategoriju,
- siromašni predstavljaju moralni produkt ljenosti za ideologiju vladajućih klasa i služe kako uvjerljiva argumentacija opravdanosti datog društvenog uređenja (Torsten Veblen – teorija dokoličarske klase).
- siromaštvo regrutira masu obespravljenih ljudi predodređenih za migriranje (najčešće ilegalno) i stoga pogodnih za trgovce ljudima.

MIGRACIJE

Jedan od najčešćih funkcionalnih odgovora na siromaštvo jest migriranje.

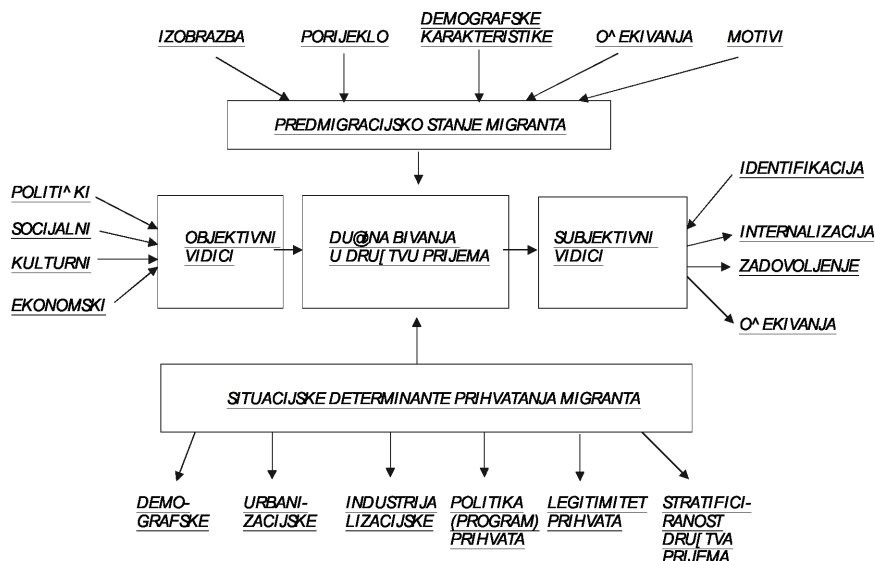
Općenito, osobine migracijskog kretanja su:

- relativno stalno pokretanja individua ili grupa
- iz jedne geografski određene lokacije prema drugoj,
- kojem prethodi proces odlučivanja na strani individue. Zasnovane na hijerarhijski uređenim skupovima vrednota i želja,
- koje rezultiraju promjenom interakcijskog sistema individualnog migranta.

Teorija migracija, kao interakcijski pomak u domen nepoznatog, ali poželjnog, obogaćena je sistematizacijskim informacijama o društvu prijema i u društvu porijekla i kao najvažnije, težište analize premješta se s “jedinične akcije” (aktera) na internalizaciju sistemskih regulatora migracija. Riječ je o Anthony Richmondovom (prema Meznarić, 1991) modelu koji shematski prezentiramo:

² Osiromašenje radničke klase se ogleda u zakonomjernoj tendenciji sve veće proleterizacije stanovništva, gušenju, potiranju, dekvilifikaciji, desocijalizaciji radne snage, eksploataciji i nadeksploataciji i obaranju vrijednosti radne snagwe ispod njene vrijednosti, te proširenje bijede na sve veći broj članova društva. Takođe pogledati: Jutarnje novine, 19.06.2001. U Federaciji milion i pol siromašnih, s.4.; i Dnevni avaz, 20.06.2001., Siromašan je svako ko dnevno troši do 8 maraka, s. 9.

A. Richmondov model regulatora migriranja

Shema br. 1.

Shema obuhvata “predmigrantsko stanje migranta” i “situacijske determinante prihvata kao eksplanatorne varijable migriranja odnosno odrednice migrantskog kolektiviteta.

Nužna je inkorporacija ovog koncepta za istraživanje “prijelaznog stanja” migranta u vezi sa “dužinom bivanja” u društvu prijema. Preko ovog odnosa prelazi vertikalna osa modela koja dijeli čitav model na lijevi i desni diskurs migriranja (sistemski i individualni).

Dospijevši u situaciju migriranja, individue i grupe, postaju nosioci struktura na taj način što, osim fizičkog pomaka, poduzimaju i intorijekciju novih interakcijskih sistema koji su joj ponuđeni preko simboličkih sistema migrantskog kolektiviteta ili imigrantskog društva. Način da dođe do introjeciranja jeste kontakt migranta, ili potencijalnog migranta sa migrantskim kolektivitetom, poznavanje i djelovanje oba sistema. Na strani imigrantskog društva i migrantskog kolektiviteta priređene su uloge za promjene koje u alokaciji i integraciji uloga u sistemima unosi masa novih potencijalnih nosilaca ili struktura. Na ovoj ravni moguće je razlikovati uspješnog i neuspješnog migranta, on je nužno u okruženju koje treba savladati. Kompeticijski usmjeren migrant kontrolira svoju okolinu, a nekompeticijski razinu. Za BiH i Kosovo možemo reći da imaju značajna migrantska iskustva sa Slovenijom. Silva Mežnarić (Mežnarić, 1991), proučavajući migracije zapadne Bosne u odnosu prema Sloveniji, uočila je šest tipova transformacije grupa u društvu prijema (Slovenija) koje prezentiramo radi analitičkih razloga:

- TIP A – grupe izolirane od imigranata i od članova grupa vlastitog društva, apatične, marginalne;
- TIP B – grupe izolirane od imigranata, nemarginalne, stabilna ponašanja, komunikacija s vlastitim društvom samo u instrumentalnoj sferi (porodica – rad – potrošnja);
- TIP C – grupe, izolirane od imigranata, aktivne u vlastitom društvu, ekstenzivno participativno polje sa strogo diferenciranom identifikacijom u simbolnom prostoru (religiozna identifikacija, na primjer);
- TIP D – kohezivna etnička grupa, diferencirano saobraćanje s imigrantima (prema potrebama), naglašena orijentacija participiranja s centralnim sferama moći društva (alokacija resursa), mobilna, identifikiranje bez ostataka s vrednotama, normama društva ali ne i sa simbolnim prostorom koji ostaje tradicionalan (jezik, literatura, rituali, primarna grupa i njeno značenje), moguća regresija na etnocentrizam;
- TIP E – otvorena aktivna etnička grupa - ekstenzivno polje participiranja, uključivo migrantima, netradicionalne vrednote i simbolni prostor, razvija novi identitet, orijentirana na društvenu promjenu, aktivna;
- TIP F – instrumentalna kohezivna grupa – granični slučaj prethodne; identifikacije s vrednotama, simbolnim prostorom, normama društva bezrezervno, bez kritičke orijentacije i bez akcije promjene. Participacija u društvu i saobraćanje s migrantima aamo u instrumentalnoj sferi orjentirana na mobilnost i potrošnju. Mogućnost regresije u etnocentrizam, nacionalizam zbog kompeticije s imigrantima za privilegije u kanalima mobilnosti i potrošnji.

Aktivni migrant je onaj koji bespovratno investira prednosti stečene u društvu prijema. Karakteriše ga kritičko, ali aktivno primjenjivanje vrednota, normi, simbola u društvu prijema. Aktivni migrant je važna pojava u bosanskohercegovačkim urbanim prilikama i vežemo je neposredno za rat. Ako bi se pogledala druga ili treća generacija primarne migrantske mase uvidjeli bi da je aktivni odnos na primjer prve generacije prema vrednotama normi i simbolima grada u drugoj generaciji već rezultiralo znatnim pomacima u osvajanju urbane kulture bar u njenom simbolnom značenju. Ova pojava se posebno odnosi na onu djecu imigranata koje su školovanje shvatili kao jedini mogući mobilnosni kanal, što im je kasnije potpomoglo na tržištu personalnosti.

Otvorenog migranta karakteriše nedovršenost identiteta u smislu povratka starom identitetu, (mit o povratku), bijeg od bilo kakvog identiteta, gubitka identiteta, tražanje za novim identitetom pojavu vežemo za interne BiH migracijske prilike.

Jedno posmigrantsko stanje u pravilu bi trebalo da riješi ove nedovršenosti, ali na razini svakodnevnog života oni ostaju vidljivi kao nedovršenosti. Bitna karakteristika nedovršenog postmigracijskog iskustva je redukcija na etnički i nacionalni aspekt.

Pojam blagostanja, te motivacija da se ono postigne, povezano je sa migriranjem i pruža uvid u uzroke, motive i tipove suvremenih migracija. U vezi ljudskih potreba migriranje je uvijek znak derivacije i deficijencije u društvu. Brojna migracija ponajbolje govori o stanju u društvu. Paradoksalno migracijom se izvozi suvišno

stanovništvo i nezaposlenost. Pogled na potrebe ljudi otkriva čovjeka spram onog što radi i spram onog kako živi. Odgovor na pitanje što radi raspravlja o motivima čovjekovih prava i sloboda, dok odgovor na pitanje kako živi kreće se u okvirima blagostanja i zadovoljstva.

“Neudovoljavanje potrebama” odnosno deprivacije doživljava se na raznim nivoima, no treba reći da već puko postojanje deprivacija, ne dovodi do migriranja. U dinamici migriranja važan je momenat kriterij i proces koji postojeću deprivaciju prevodi u odluku migriranja.

Prenapučeni gradovi balkanskog regiona sa novoformiranim migrantskim masama su oblikovani prema maksimalama migranata (vidljive i opipljive deprivacije u svim aspektima svakodnevnice), sa osnovnom rezultantom migracijske nezaposlenosti (Sociološki leksikon, 1982).³

ILEGALNE MIGRACIJE I TRGOVINA LJUDIMA

Migracije su pojmovno antipod ilegalnoj migraciji. Ilegalne migracije su posredno povezane i sa trgovinom ljudima. Razlika između ilegalnih i legalnih migracija skoro da i ne postoji, osobito u pogledu motiva, a temeljna i osnovna razlika je u tome što su legalne migracije dopuštene, a ilegalne ne. Jedan od savremenih oblika krijumčarenja jeste i krijumčarenje ljudi. Pod krijumčarenjem migranata, odnosno, ljudi smatra se obezbjeđivanje ilegalnog ulaska u stranu državu lica koja nisu njeni državljani ili lica sa stalnim boravkom, a radi sticanja, na neposredan ili posredan način, finansijske ili druge materijalne koristi. Pod ilegalnim ulaskom podrazumijeva se prelazak državne granice bez pridržavanja i poštovanja neophodnih uslova za legalan ulaz u zemlju prijema.⁴ Krijumčarenje predstavlja posredničku djelatnost kojom se olakšava ilegalan ulazak u zemlju preko granice, uz saglasnost lica koja su predmet-objekt krijumčarenja. Uporedbom definicije trgovine ljudima i krijumčarenja ljudi, može se doći do slijedećih zaključaka:

- krijumčarenje ljudi podrazumijeva postojanje želje ilegalnog migranta da pređe državnu granicu i on može svakog trenutka odustati od toga (princip dobrovoljnosti), dok žrtva trgovine ljudima najčešće nema ovu mogućnost,
- lica koja žele ilegalni ulazak u drugu zemlju najčešće prvo kontaktiraju lica koja će ih prokrijumčariti. Dok kod trgovine ljudima organizatori ovog krivičnog djela na razne načine regrutuju žrtve stupajući u kontakt sa njima,

³ Nezaposlenost se određuje kao nemogućnost radno sposobnog lica, koje traži zaposlenje, da zasnje radni odnos uz naknadu za svoj rad, čime bi obezbjedilo svoju egzistenciju. Nezaposlenim se smatra i svakolice koje hoće radi ali mu društvo to onemogućava ili, pak, lice koje nije u mogućnosti da svojim radom zadovolji svoje osnovne potrebe. Takođe postoji otvorena ili prikrivena nezaposlenost to su sva ona lica koja predstavljaju tehnološki višak u procesu rada. Kod nas je poznat kao institut čekanja. Smatra se da je stopa nezaposlenosti iznad 10% nepodnošljiva.

⁴ Član 3. Protokola protiv krijumčarenja migranata kopnom, morem i vazduhom, dopuna Konvencije UN protiv transnacionalnog organizovano kriminala

- prokrijumčareni ljudi su nakon prelaska državne granice slobodni, dok žrtve trgovine ljudima to nisu;
- prema licima kojima se trguje primjenjuje se sila, odnosno prinuda, što najčešće nije slučaj sa licima koja se krijumčare;
- žrtve trgovine ljudima bivaju eksploatisane, što ne važi za prokrijumčarene ljude;
- krijumčarenje ljudi nužno zahtjeva prelaz državne granice najmanje dvije zemlje, dok se trgovina ljudima može odvijati unutar nacionalnih granica jedne države;
- krijumčarenje ljudi predstavlja krivično djelo protiv države, dok trgovina ljudima predstavlja krivično djelo protiv lica, tako da je u prvom slučaju pasivni subjekt krivičnog djela država, a u drugom jedinka;
- kod trgovine ljudima dolazio do kršenja ljudskih prava žrtava, dok u slučajevima krijumčarenja ljudi dolazi do povrede propisa o prelasku državne granice (što ne isključuje mogućnost kršenja ljudskih prava ilegalnih migranata);
- krijumčarena lica su u materijalnom smislu prestupnici propisa o prelazu granica koje, prema aktuelnim tendencijama u međunarodnom pravu, ne treba sankcionisati. Razlog je taj što su oni zapravo žrtve loših uslova života ili diskriminacije u matičnim državama. S druge strane, žrtve trgovine ljudima žrtve su krivičnog djela u pravom smislu riječi;
- krijumčarenje ljudi je pojam koji je uži od pojma trgovine ljudima, i može predstavljati fazu u procesu trgovine ljudima. Krijumčarenje ljudi, ilegalne migracije mogu prerasti u trgovinu ljudima ukoliko organizatori prodaju prokrijumčarene osobe ili ih protivpravno liše slobode i prinude na eksploataciju.

POJMOVNO RAZGRANIČENJE TRGOVINE LJUDIMA I PROSTITUCIJE

Pored krijumčarenja ljudi, prostitucija je bezbjednosna pojava čije se značenje najčešće permutuje sa značenjem pojave trgovine ljudima tako što se između tih dviju pojava stavlja znak jednakosti, odnosno tako što se žrtve trgovine ljudima smatraju prostitutkama. Stoga je neophodno napraviti distinkciju između ovih dviju fenomena.

Pod *prostitucijom* se podrazumijeva seksualni odnos koji karakterišu plaćanje (najčešće u novcu), ekstreman promiskuitet i emocionalna ravnodušnost prema partneru u samom seksualnom činu (Jeftović & Milašinović, 2002).

Iz navedene definicije se može zaključiti da su bitne odlike prostitucije slijedeće:

- povezivanje svakog seksualnog odnosa sa novcem ili kakvom drugom koristi;
- ekstreman seksualni promiskuitet, odnosno vezanost za veliki broj različitih, ali i nepoznatih pratnera i

- emotivna ravnodušnost ne samo prema seksualnom zadovoljstvu, već i prema partneru.

Smatra se da posljedna dva elementa sve više gube značaj uslijed savremenih društvenih promjena i izmjena onih normi koje se odnose na seksualnu slobodu, krize institucije braka i zanemarivanja patrijarhalnih zahtjeva, tako da veza između novca i seksualne eksploatacije ostaje najvažnije i trajno obilježje prostitucije (Jeftović & Milašinović, 2002).

Značaj razlikovanja prostitucije od trgovine ljudima nije ni malo manji od značaja razlikovanja krijumčarenja ljudi od trgovine ljudima. Opravdanje je u činjenici da je u praksi prostitucija najzastupljeniji oblik seksualnog vida eksploatacije uopće eksploatacije žrtava trgovine ljudima. Susretom sa licima koja se odaju prostituciji, naročito organizovanoj, pripadnici subjekata bezbjednosti nikad nisu sigurni da li se iza konkretnih slučajeva krije trgovina ljudima. Nerazlikovanje ova dva fenomena može uzrokovati sekundarnu viktimizaciju žrtve (u zemljama gdje je prostitucija kažnjiva), s jedne, i oslobađanje odgovornosti trgovaca ljudima, s druge strane. Važan uslov za njihovo razlikovanje jeste poznavanje navedenih bitnih obilježja ovih bezbjednosnih pojava (Bertone, 2000), kao i korištenje relevantnih znanja drugih naučnih disciplina kao što je, npr., kriminalistika, psihologija kriminala, kriminalistička psihologija itd.

Uzroci prostitucije u BiH i postsocijalističkim zemljama

- politička zbivanja u srednjoj i istočnoj Evropi;
- migracije stanovništva prema razvijenim zemljama u Evropi;
- raspad Jugoslavije i ratni sukobi;
- geopolitički položaj BiH;
- ekonomska kriza – zemlje u tranziciji;
- strane vojne i policijske snage u BiH;
- nejedinstvo političkog vodstva BiH;
- neusklađena zakonska regulativa;
- korumpiranost vlasti.

Motivi prostitutki prema jednom istraživanju u BiH su najčešće materijalne prirode, 60% njih su ušle u prostituciju dobrovoljno, a 40 % na prevaru, pod prijetnjom silom (Adžajlić-Dedović, 2003).

ORGANIZIRANI KRIMINALITET I FUNKCIONISANJE TRGOVINE LJUDIMA

Trgovina ljudima nije moguća bez organiziranog kriminala. Organizirani kriminal je zajedničko kriminalno djelovanje kojeg karakteriše planirani i kontrolirani tok zbiljanja. Historijski gledano, organizirani kriminal je nastao u Italiji, a u SAD-u svoju punu afirmaciju. Više je razloga zašto se organizirani kriminal najviše razvio u toj zemlji, a prije svega ekonomska, komunikacijska, kulturna, etnička i politička struktura zemlje.

U mas-medijima problem organiziranog kriminala je često prisutan, a ponekad je i mitologiziran, poput filmova „Kum“. Chichago s početka prošlog stoljeća je bio centar organiziranog kriminala i specifičnog iskustva sa organiziranim kriminalom, poznatog kao prohibicija (1919. godine) - potpunom zabranom točenja, prodaje i uzimanja bilo kakvog alkoholnog pića. Već u tim godinama su naznačene osnovne djelatnosti kojima se bavi organizirani kriminal: reket (ucjena uz primjenu sile u slučaju neplaćanja tražene sume), šverc umjetninama, zlatom, cigaretama, organizovanje igara na sreću, organiziranje prostitucije, trgovina drogom i organizacija ubistava. U to vrijeme tkz. Kefauverova senatska komisija je utvrdila da je organizirani kriminal tada obrtao sredstva u visini od preko 7 milijardi dolara (ondašnji šef Al Capone je zarađivao 6 mil. dolara sedmično, nikad nije uhvaćen i optužen za jedno od 80 ubistava). Uočena je relativno trajna osobina organiziranog kriminala - uska i mnogobrojna veza sa policijom, vlastima, politikom i javnim osobama. Čini se da je taj model ostao relativno trajna osobina i modernog organizovanog kriminala. Organizovani kriminal je s jedne strane zatvorena grupa, a s druge strane jako je ovisan od niza drugih suradnika i izgleda da je mjera njegovog uspjeha upravo u balansu između zatvorenosti i otvorenosti samog kriminalnog sistema (Petrović & Meško, 2004).

U organiziranom kriminalu postoji relativno kruta, klasna, podjela rada. Postoje organizirane grupe (gangovi) koje djeluju na terenu ili ulici i broje do 15 ljudi. Uglavnom su nižeg socijalnog statusa, marginalne skupine, jako siromašne i ovisne od svojih neredbodavaca. Nikada ne upoznaju glavnog šefa i imaju razvijenu vanjsku personalnu infrastrukturu koja se njeguje po osnovi etničkog porijekla. Unutar grupe takođe postoji podpodjela rada između članova i zna se ko vrši nasilje, koristi vatreno i hladno oružje za ubijanje žrtava. Oni izvršavaju otmice, pljačke, ucjene, organiziraju prostituciju, ukratko oni su radna snaga unutar organiziranog kriminala (Šeparović, 1987).

Organizirani kriminal ima trajni karakter, što znači da vlada načelo hijerarhije, bezuslovne poslušnosti i relativno trajna veza članova. Organizacija štiti svoje članove pred policijom i pomaže članove njihove obitelji. Kazne za neposlušnost variraju od smrtne kazne pa do unakažavanja određenih dijelova tijela. Članom se postaje ucjenom ili vrbovanjem. Nisu svi kriminalci udruženi u gangove, mnogi rade samostalno i relativno su neuspješniji u kriminalnoj aktivnosti.

Postoje različiti oblici organiziranosti. Zavjera se odnosi na dogovor više osoba na izvršenje određenih krivičnih djela po mjestu i objektu. Grupa je skupina ljudi povezanih istim ciljem da izvrše neku krivičnu radnju koja treba da se uradi. Grupa se nakon izvršenja može jednostavno raspasti, tj. nije strogo čvrsta i hijerarhizovana. Banda je izraz čvršće organizacije i članovi su povezani sa ciljem izvršenja krivičnih djela.

No, organizirani kriminalitet nije samo vezan za SAD, mada je jednim dijelom ta zemlja veliki potrošač usluga koje ovaj kriminalitet nudi a i ima već tradicionalno iskustvo sa ovim oblikom kriminaliteta (The 2005 Trafficking in Persons (TIP) Report: Its Purpose, 2005). Organizirani kriminalitet u različitim društvima različito funkcionira, od potpune zabrane do tolerancije vlasti koja je često i sama uključena u organizovani kriminal. To je razlog zašto je teško dati jedinstvenu definiciju organiziranog kriminala. Za pojam organiziranog kriminaliteta koristi se nekoliko

sinonima: internacionalni organizirani kriminalitet, transnacionalni organizirani kriminalitet, multinacionalni organizirani kriminalitet, i globalni organizirani kriminalitet. Internacionalni (međunarodni organizirani kriminalitet) podrazumijeva organizirane kriminalne grupe, koje djeluju u jednoj državi a po potrebi i drugim. Transnacionalni kriminalitet se odnosi na organizovane kriminalne grupe koje zbog obima i kompleksnosti kriminala kojim se bave djeluju i u drugim državama. Multinacionalni organizirani kriminalitet se odnosi na udružene organizovane grupe iz pojedinih država, tako da predstavljaju jednu cjelinu. Globalni organizirani kriminalitet je najuniverzalniji jer obuhvata sve pojavne oblike grupa organiziranog kriminaliteta u svijetu.

Organizirani kriminal, zbog svojih organizacionih karakteristika i fleksibilnosti, sposoban je da organizuje sve vrste poslova koji donose dobit. Jedna od najprofitabilnijih oblasti organizovanog kriminala je trgovina ljudima. Jedna od izvedenica iz organiziranog kriminala je trgovina ljudima, tj. nema jedne kriminalne djelatnosti bez druge. One su organski vezane i čine jednu cjelinu. Stoga ima smisla navesti neke od karakteristika savremenih oblika trgovine ljudima koji podrazumijeva visoku oslonjenost na organizovani kriminal, a to su:

- protivpravnost, zabranjena je radnja zakonodavstvom i smatra se krivičnim djelom;
- nemoralnost, krše osnovne etičke norme društva i predmet je osude šire javnosti;
- organizovanost, najviše se ispoljava pri regrutovanju, transportovanju, eksploataciji i eliminaciji žrtava;
- specifičnost etiologije, udruženo djelovanje više uzroka i uslova koji dovode do nastanka, opstanka i razvoja trgovine ljudima, a koji se mogu klasifikovati kao egzogeni i endogeni faktori, push i pull faktori, unutrašnji i međunarodni itd;
- specifičnost viktimološke dimenzije, bitne crte i odlike žrtava ovog fenomena poput viktimizacije, doprinos vlastitoj viktimizaciji, posljedice, specifičnost oblika eksploatacije žrtava poput prodaje žrtve drugom licu, radna eksploatacija, seksualna eksploatacija, ilegalno usvojenje djece, prinudno sklapanje brakova, trgovina ljudskim organima ili dijelovima tijela, prinudno učešće u oružanim sukobima, prinuda na vršenje određenih kriminalnih radnji inespificični oblici eksploatacije;
- specifičnost procesa realizacije, faze poput regrutovanja, transportovanja, eksploatacije i eliminacije žrtava čine poseban karakter ove pojave;
- multimanifestnost, ogleda se u kroz više oblika manifestacije pojave;
- specifičnost sastava organizovanih kriminalnih grupa, zbog više faza u realizaciji trgovine ljudima, neophodno je postojanje više podgrupa unutar organizovane kriminalne grupe, tako postoji podgrupa za vrbovanje, za transport, ubacivanje na tržište i podgrupe za eliminaciju žrtava, podgrupa za prebacivanje preko državne granice, za organizovanje prostitucije. Sve to ih čini različitim od ostalih organizovanih kriminalnih grupa;

- rasprostranjenost, skoro sve države imaju problema sa ovim oblikom kriminaliteta;
- internacionalnost, trgovina ljudima je globalnog karaktera, istok i zapad, sjever i jug su organski povezani sa ovom pojavom. Grubo govoreći, bogate zemlje "ljudsko meso" nalaze u siromašnim zemljama.
- visoka profitabilnost, rezultat je nadeksploatacije žrtava u svim dimenzijama trgovine ljudima, osobito u domeni prostitucije i radne nadeksploatacije;
- visok stepen društvene opasnosti, ogleda se u opasnosti po bezbjednost države i društva, po posljedicama za opštedruštvene vrijednosti ;
- nasilnost, odnosi se na razne metode prisile i nasilja prema žrtvama, konkurenciji i subjektima bezbjednosti s ciljem održanja i razvoja oblika eksploatacije žrtava;
- stalna ekspanzija, zapaženo je stalno povećanje broja žrtava trgovine ljudima i stalni porast organizovanih grupa za vršenje ovih djela;
- latentnost, odnosi se na tajnost postupanja, organizovanja i djelovanja organizovanih kriminalnih grupa, što dovodi do "nevidljivosti" pojava oblika trgovine ljudima, stvaranje privida da ona ne postoji, nemogućnosti prepoznavanja u njenom pojavnosti i viktimizaciji građana;
- visoka tamna brojka, u neposrednoj je vezi sa latentnošću ovog fenomena, i predstavlja broj izvršenih krivičnih djela i prekršaja neposredno ili posredno povezanih sa trgovinom ljudima, nepoznati za subjekte bezbjednosti;
- mobilnost, odnosi se na veoma lakoj pokretljivosti kroz prostorno različite entitete, kako samih članova organizovane kriminalne organizacije, tako i žrtava. Cilj mobilnosti je sprječavanje zbližavanja žrtava i njihovih klijenata ili uspostavljanje povjerenja sa nekim od predstavnika vlasti. Latentnost i tamna brojka su posljedica mobilnosti;
- dinamičnost, odnosi se na stalnu pojavu novih oblika trgovine ljudima i oblika eksploatacije žrtava;
- elastičnost, mogućnost prilagođavanja novonastalim uslovima u društvu i konkretnim situacijama;
- nepredvidivost, nemogućnost procjene i predviđanja metoda, sredstava i postupaka članova organizovanih kriminalnih grupa pri realizaciji trgovine ljudima i njenih pojava oblika eksploatacije usljed njene dinamičnosti. To za posljedicu ima nemogućnost bezbjedonosne procjene i prognoze trendova ove bezbjedonosne pojave;
- povezanost sa drugim oblicima ugrožavanja bezbjednosti, kao što smo naglasili, trgovina ljudima je povezana usko sa organiziranim kriminalom, terorizmom, krijumčarenjem narkotika, oružja i automobila, korupcije i slično;
- nedovoljna proučenost, ukazuje na to da ovaj problem nije dovoljno dobro istražen i jer ta znanja ne mogu u dovoljnoj mjeri biti osnov za preventivno djelovanje i uspješne preventivne akcije na nacionalnom i međunarodnom planu;

- nedovoljna efikasnost suprostavljanja trgovini ljudima, posljedica je nedovoljnog poznavanja problema i relativno brzo širenje pojave (Mijalković, 2005).

Kriteriji za definisanje trgovine ljudima su različiti i kompleksni, ali ipak na temelju pojavnih formi izdvojilo se nekoliko kriterija. Prije svega to su stepen društvene opasnosti, prostorni, biofiziološki, status žrtve i način eksploatacije.

Svrha ovih kriterija je razlikovanje nivoa i posljedica za žrtvu, jer pojava nije jednoznačna i homogena

U trgovini ljudima moguće je razlikovati običajnu i kriminalnu, organizovanu, trgovinu ljudima. Ova podjela ima za kriterij stepen društvene opasnosti. Običajna, tradicionalna trgovina ljudima proizlazi iz kulture jedne skupine i spada u domen rituala. Cilj nije eksploatacija i stoga je društvena opasnost daleko bezazelnija u odnosu na kriminalnu organizovanu trgovinu ljudima. U kriminalnu trgovinu ljudima spada odnos prodavca i kupca ljudi koji je kontinuiran i funkcionira kao kupoprodajni odnos. Organizovane grupe su specijalizirane za sve nivoe trgovine, počev od vrbovanja, tranzita pa sve do eksploatacije i eliminacije. Ovaj proces ne samo da je kriminalan, nego je i krajnje surov i bezdušan. Između tradicionalnog i kriminalno organizovanog trgovanja ljudima postoji i međuskala koja se može prepoznati kao običajno-kriminalna, pojedinačna (neorganizovana) i organizovana. Kako se fenomenologija trgovine približava nivou koji odgovara krajnje organizovanom kriminalu, tako je žrtva u sve težem i očajnijem stanju, kao što je i veći stepen društvene opasnosti (Mijalković, 2005).

SUGESTIJE

Pored niza obavezujućih dokumenata, dogovora i napora da se ovaj tužni fenomen reducira, sugeriramo nekoliko strateških orijentacija koje bi mogle ubrzati rješenje problema. U rješavanju i prevenciji trgovine ljudima, prije svega, mora postojati kontinuitet i sistematičnost u rješavanju i otklanjanju uzroka i uslova koji doprinose njenom nastanku. Mora postojati jedinstvena strategija države za suprostavljanje trgovini ljudima kao dio strategije za suzbijanje organizovnog kriminala. Zakonodavstvena osnova mora biti izuzetno senzibilna za ovu vrstu problema u svim aspektima pojave. Potrebno je na nivou lokalnih zajednica senzibilirati javnost za ovu vrstu problema jer samo tako se može prevenirati ova izuzetno opasna pojava. Mora biti adekvatno razvijen sistem formalne i neformalne socijalne kontrole jer bez ovih oblika kontrole nema ni kontroliranja ove negativne pojave.

Takođe je potrebno razvijanje svih oblika međunarodne saradnje koji se bave ovim problemom.

U zavisnosti od svih ovih navedenih postupaka i strategija ovisiće i prijem balkanskih zemalja u Evropsku Uniju, a time i u okvir zemalja gdje veća kontrola nad kriminalnom djelatnošću. Time se i šire oblici slobode od kriminala i stabilizira opća sigurnost

Literatura

1. Adžajlić-Dedović, A. (2003.). Prostitucija u bosni i hercegovini. (str. 110). Sarajevo: Fakultet kriminalističkih nauka.
2. Bertone, M. A. (2000). Sexual trafficking in woman: International political economy and the politics of sex. *Gender Issues*, Winter 2000, str. 1-19.
3. Grupa autora (1982). Osiromašenje radničke klase. In *Sociološki leksikon* (str. 315). Beograd: Savremena administracija.
4. Haralambos, M., & Heald, R. (1989). Uvod u sociologiju. (str. 153-161). Zagreb: Globus.
5. Human Rights Watch, Bosnia and Herzegovina; Trafficking of Women and Girls to Post-Conflict Bosnia and Herzegovina for Forced Prostitution, Vol. 14 No 9(D)-November 2002
6. Janković, I., Pešić, V. (1981.). Društvene devijacije: kritika socijalne patologije. (str. 73-74). Beograd: Viša škola za socijalne radnike.
7. Mežnarić, S. (1991). Osvajanje prostora, prekrivanje vremena: migracije umjesto razvoja. (str. 70-75). Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo.
8. Mijalković, S. (2005). Trgovina ljudima. (str. 82-102). Beograd: BeoSing.
9. Oscar, L. (1966). The culture of poverty. *American Scientific*, 215(4), str. 19-25.
10. Petrović, B., & Meško, G. (2004.). Kriminologija. (str. 178-189). Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu.
11. Protokol UN-a za sprečavanje, suzbijanje i kažnjavanje trgovanja osobama, posebno ženama i djecom - dodatak Konvenciji UN-a protiv transnacionalnog organiziranog kriminala iz 2000 godine. (Palermo protokol)
12. Šeparović, Z. (1987). Kriminologijai socijalna patologija. (str. 223-224). Zagreb: Pravni fakultet U Zagrebu.
13. The 2005 Trafficking in Persons (TIP) Report: Its Purpose, (2005). Trafficking in person report released by the office to monitor and combat trafficking in persons (Trends in Organized Crime / Vol. 9, No. 1, Fall 2005), str. 55-62.